

Робоча програма дисципліни «Неформальна економіка»

СПЕЦІАЛЬНІСТЬ 123 · КОМП'ЮТЕРНА ІНЖЕНЕРІЯ

БАКАЛАВР

120

Годин

Загальний обсяг дисципліни

4

Кредити ЄКТС

Відповідно до стандарту

4

Модулі

Змістовних блоки курсу

Загальна інформація про дисципліну

Ідентифікація

Назва: Неформальна економіка

Спеціальність: 123 Комп'ютерна інженерія

ОП 1: Фінанси, банківська справа та страхування в управлінських інформаційних системах і технологіях

ОП 2: Облік і оподаткування в управлінських інформаційних системах і технологіях

Ступінь: Бакалавр

Обсяг: 120 годин / 4 кредити ЄКТС

Модулів: 4 змістовних блоки

Підсумковий контроль: Іспит

Призначення дисципліни

Дисципліна «Неформальна економіка» формує у студентів системне розуміння сутності, причин та наслідків функціонування неформального сектору економіки у сучасному суспільстві. Курс охоплює теоретичні основи неформальної та тіньової економіки, методи їх вимірювання, інституційні чинники, цифрові виміри неформальної зайнятості та стратегії детінізації економіки.

Дисципліна є важливою для підготовки бакалаврів за спеціальністю 123 «Комп'ютерна інженерія» в межах обох освітніх програм, оскільки забезпечує розуміння неформальних економічних процесів в умовах цифровізації та формування навичок аналізу з використанням інформаційних систем і технологій.

Загальні компетентності

Аналітичне мислення

Здатність до аналізу, синтезу та критичного оцінювання інформації щодо неформальних економічних явищ: виявлення суттєвих даних, порівняння альтернативних підходів, формування обґрунтованих висновків із залученням статистичних методів.

Самоорганізація

Уміння самостійно навчатися, планувати роботу та організовувати виконання завдань у визначені строки, зокрема під час підготовки аналітичних записок, розрахункових робіт і презентацій.

Комунікація

Здатність до усної та письмової професійної комунікації: чітко пояснювати поняття неформальної та тіньової економіки, аргументовано відповідати на запитання, оформлювати звіти та аналітичні записки.

Командна робота

Відповідальність, ініціативність, дисциплінованість та готовність працювати в команді під час групового аналізу кейсів щодо тіньових практик, обговорення ситуацій і спільного пошуку стратегій детінізації.

Студент повинен вміти: аналізувати навчальну, статистичну та нормативну інформацію в контексті неформальної економіки; виділяти головне та узагальнювати результати; планувати власну діяльність і дотримуватися дедлайнів; коректно спілкуватися з викладачами та одногрупниками; брати участь у командній роботі та розподіляти обов'язки.

Фахові компетентності

Розуміння неформальної економіки

Розуміння сутності неформальної економіки, її структурних складових (неформальний сектор, тіньова, підпільна та кримінальна економіка), причин виникнення та ролі в національному господарстві. Знання класифікаційних підходів та концептуальних моделей неформальної економічної діяльності.

Аналіз та вимірювання

Здатність застосовувати методи вимірювання неформальної економіки (прямі, непрямі, MIMIC-модель), аналізувати статистичні дані щодо масштабів тіньового сектору, оцінювати ефективність інструментів інформаційних систем для моніторингу неформальних процесів.

Інституційний аналіз та детінізація

Знання інституційних чинників неформальної економіки, механізмів державного регулювання, антикорупційних заходів та стратегій детінізації. Розуміння цифрових інструментів боротьби з неформальними практиками в умовах цифрової трансформації.

Студент повинен вміти: оцінювати масштаби неформального сектору за ключовими показниками; визначати чинники, що стимулюють та стримують неформальну економічну діяльність; характеризувати методологічні підходи до вимірювання неформальної економіки; використовувати інформаційні системи та відкриті дані для аналізу тіньових практик; пояснювати вплив цифровізації на трансформацію неформального сектору.

Результати навчання

→ Пояснення категорій неформальної економіки

Пояснювати сутність та структуру неформальної економіки, розрізняти поняття неформального сектору, тіньової, підпільної та кримінальної економіки, визначати їх взаємозв'язок у системі національного господарства.

→ Інституційний аналіз

Характеризувати інституційні чинники неформальної економіки, оцінювати ефективність регуляторних механізмів, визначати взаємозв'язок між якістю інститутів, корупцією та масштабами тіньового сектору.

→ Вимірювання та аналіз

Застосовувати методи вимірювання обсягів неформальної економіки, аналізувати динаміку показників тіньового сектору в Україні та зарубіжних країнах, інтерпретувати результати статистичного аналізу.

→ Цифрові виміри та детінізація

Орієнтуватися у цифрових вимірах неформальної економіки; використовувати інформаційні системи, відкриті дані та аналітичні платформи для моніторингу та розробки стратегій детінізації.

Теоретичні основи неформальної економіки

Тема 1.1

Сутність та структура неформальної економіки. Концептуальні підходи до визначення неформального сектору, тіньової, підпільної та кримінальної економіки. Причини виникнення та соціально-економічні наслідки.

Тема 1.2

Методологія вимірювання неформальної економіки. Прямі методи (опитування, аудит), непрямі методи (монетарний, електроенергетичний), структурні моделі (MIMIC). Міжнародні підходи та стандарти вимірювання.

Тема 1.3

Неформальна зайнятість та неформальний ринок праці. Поняття неформальної зайнятості, її форми, масштаби та наслідки. Незадекларована праця та самозайнятість у тіньовому секторі.

Тема 1.1 — Лекційний матеріал

Сутність та структура неформальної економіки

Лекція 1–2 (4 год.): Неформальна економіка як економічна категорія: поняття, ознаки, місце в системі національного господарства. Підходи до визначення: концепція де Сото (позалегальна економіка), підхід МОП (неформальна зайнятість), системний підхід (неформальна економіка як сукупність незареєстрованих видів діяльності). Структура неформальної економіки: неформальний сектор, тіньова економіка, підпільна (кримінальна) економіка — відмінності та взаємозв'язок.

Причини неформальної економіки: надмірний податковий тягар, бюрократичні бар'єри, корупція, слабкість інститутів, безробіття та низький рівень доходів. Соціально-економічні наслідки: скорочення податкових надходжень, деформація конкуренції, ризики для зайнятих.

Ключові питання лекції

- Поняття неформальної економіки та підходи до її визначення
- Структурні складові: неформальний сектор, тіньова та кримінальна економіка
- Причини виникнення неформальної економіки
- Соціально-економічні наслідки неформальної діяльності
- Масштаби неформальної економіки в Україні та світі
- Нормативно-правова база регулювання неформальних відносин в Україні

❑ За даними Міністерства економіки України, рівень тіньової економіки у 2022 р. становив близько 31–32% ВВП; зниження до 25,6% прогнозувалося у 2023 р.

Тема 1.1 — Практичне заняття та СРС

Практичне заняття (2 год.)

Завдання 1. Порівняльний аналіз підходів до визначення неформальної економіки: заповнення порівняльної таблиці за критеріями (автор/організація, ключові ознаки, охоплення видів діяльності).

Завдання 2. Кейс: класифікація видів неформальної економічної діяльності (вуличний торговець, незадекларована оренда, кримінальний бізнес, самозайнятість без реєстрації). Обґрунтування класифікації.

Завдання 3. Тестування за ключовими термінами теми (10 питань).

Самостійна робота (6 год.)

- Опрацювання теоретичного матеріалу: концепція де Сото «Інший шлях» та доповіді МОП про неформальну зайнятість
- Підготовка порівняльної характеристики масштабів неформальної економіки в Україні та країнах ЄС (за відкритими даними)
- Складання схеми «Структура неформальної економіки» з прикладами
- Опрацювання: Суворова С., Кульганік О. «Тіньова економіка в Україні: стан та шляхи подолання». Цифрова економіка та економічна безпека. — 2023. — № 8(08). — С. 168–172.

Очікуваний результат: студент вміє характеризувати структуру неформальної економіки, наводити приклади та класифікувати види неформальної діяльності.

Тема 1.2 — Лекційний матеріал

Методологія вимірювання неформальної економіки

Лекція 3 (2 год.): Проблема вимірювання неформальної економіки. **Прямі методи:** опитування домогосподарств і підприємств, податкові перевірки та аудит, спеціальні обстеження зайнятості. Переваги: безпосередні дані; обмеження: небажання розголошувати інформацію. **Непрямі (індикаторні) методи:** монетарний підхід (аналіз готівкового обігу), метод обліку електроенергії (порівняння споживання електроенергії та ВВП), метод зайнятості (порівняння офіційного та фактичного рівнів зайнятості).

Структурна модель MIMIC (Multiple Indicators Multiple Causes): принцип побудови, змінні-причини (податковий тягар, регуляторне навантаження), змінні-індикатори (готівковий обіг, рівень зайнятості), застосування для України та ЄС.

Ключові питання лекції

- Проблема вимірювання неформальної економіки та її методологічні складнощі
- Класифікація методів вимірювання: прямі та непрямі
- Монетарний підхід: теоретична основа та практика застосування
- Метод обліку споживання електроенергії
- Структурна модель MIMIC: логіка та застосування
- Офіційна методологія Міністерства економіки України
- Порівняльний аналіз методів: переваги та обмеження

Тема 1.2 — Практичне заняття та СРС

Практичне заняття (2 год.)

Завдання 1. Розрахунок показника рівня тіньової економіки монетарним методом за умовними даними про готівковий обіг та ВВП. Порівняння результатів з офіційними даними.

Завдання 2. Визначення рівня тіньової економіки електроенергетичним методом для умовних даних двох країн. Аналіз розбіжностей у результатах залежно від методу.

Завдання 3. Міні-дискусія: «Який метод вимірювання неформальної економіки є найточнішим для України?» — аргументація позиції.

Самостійна робота (6 год.)

- Опрацювання методології Міністерства економіки України щодо розрахунку рівня тіньової економіки (me.gov.ua)
- Підготовка аналітичної записки: «Порівняльний аналіз методів вимірювання неформальної економіки» (1–2 сторінки)
- Складання порівняльної таблиці методів вимірювання тіньової економіки
- Пошук статистичних даних щодо рівня тіньової економіки в Україні на сайті Міністерства економіки (me.gov.ua)

Очікуваний результат: студент вміє застосовувати методи вимірювання неформальної економіки, інтерпретувати отримані результати та критично оцінювати їх точність.

Тема 1.3 — Лекційний матеріал

Неформальна зайнятість та неформальний ринок праці

Лекція 4 (2 год.): Поняття неформальної зайнятості за стандартами МОП. Форми неформальної зайнятості: незадекларована праця (без трудового договору), часткова незадекларованість (виплата «в конвертах»), псевдосамозайнятість, незаконна субпідрядна зайнятість. Масштаби та структура неформальної зайнятості в Україні за галузями та регіонами.

Чинники неформальної зайнятості: надмірне соціальне навантаження на роботодавців, слабкість трудової інспекції, неформальні мережі довіри, особливості окремих галузей (будівництво, сільське господарство, торгівля). Наслідки для працівників: відсутність соціального захисту, пенсійних прав, медичного страхування.

Структура бізнес-плану детінізації зайнятості

1. Діагностика масштабів та форм неформальної зайнятості
2. Аналіз чинників, що стимулюють неформальну зайнятість
3. Оцінка втрат бюджету від незадекларованої праці
4. Визначення цільових груп та галузей
5. Розробка стимулів для легалізації зайнятості
6. Посилення контролю та санкцій
7. Моніторинг та оцінка ефективності заходів
8. Використання ІТ-інструментів для верифікації зайнятості

Тема 1.3 — Практичне заняття та СРС

Практичне заняття (2 год.)

Завдання 1. Аналіз статистики неформальної зайнятості в Україні (за даними Держстату): побудова таблиці за галузями, розрахунок частки неформальної зайнятості. Інтерпретація результатів.

Завдання 2. Оцінка втрат бюджету від незадекларованої зайнятості: розрахунок недонадходжень ЄСВ та ПДФО за умовними даними регіону/галузі.

Завдання 3. Презентація міні-дослідження: «Неформальна зайнятість у сфері ІТ в Україні» (3–5 хвилин на групу).
Взаємооцінювання.

Самостійна робота (6 год.)

- Опрацювання звіту МОП «Women and Men in the Informal Economy» (2023) — розділ про Україну та країни Центральної та Східної Європи
- Підготовка реферату: «Неформальна зайнятість в Україні: масштаби, причини та шляхи легалізації» (3–4 сторінки)
- Аналіз статистичних даних Держстату про структуру зайнятості (ukrstat.gov.ua)
- Опрацювання: Мінненко С. «Тіньова економіка в агропромисловому секторі України: виклики та напрями подолання». Наукові записки. — 2024. — 34(1). — С. 81–91.

Очікуваний результат: студент вміє характеризувати форми та масштаби неформальної зайнятості, розраховувати втрати бюджету від незадекларованої праці та пропонувати заходи щодо легалізації.

Інституційні чинники та детермінанти неформальної економіки

Тема 2.1

Інституційне середовище та неформальна економіка. Роль якості інститутів, регуляторного навантаження та правозастосування у визначенні масштабів неформального сектору.

Тема 2.2

Корупція та неформальні практики. Зв'язок між корупцією, якістю державного управління та масштабами тіньової економіки. Антикорупційні механізми та їх ефективність.

Тема 2.3

Податкова система та неформальна економіка. Вплив податкового навантаження, складності податкового законодавства та якості адміністрування на схильність суб'єктів до тінізації.

Тема 2.4

Неформальна економіка в умовах кризи та воєнного стану. Особливості функціонування неформального сектору в кризових умовах, адаптаційні стратегії суб'єктів господарювання.

Тема 2.1 – Лекційний матеріал

Інституційне середовище та неформальна економіка

Лекція 5–6 (4 год.): Інституційна теорія неформальної економіки. Поняття інституту та інституційного середовища. Формальні (закони, нормативні акти) та неформальні (норми, звичаї, довіра) інститути. Якість інститутів як детермінанта масштабів неформальної економіки: індекси верховенства права (WJP Rule of Law Index), якості регулювання (Doing Business), сприйняття корупції (CPI Transparency International).

Регуляторне навантаження: складність дозвільної системи, бар'єри для реєстрації бізнесу, адміністративні витрати. Вплив дерегуляції на скорочення неформального сектору. Досвід реформ у країнах ЄС та Україні.

Ключові показники інституційного середовища

- Індекс верховенства права (WJP Rule of Law Index 2024)
- Індекс сприйняття корупції (Transparency International, 2024)
- Легкість ведення бізнесу (Doing Business / Business Ready)
- Індекс економічної свободи (Heritage Foundation)
- Рівень довіри до державних інститутів (соціологічні опитування)
- Адміністративні витрати на відкриття бізнесу (% від доходу)

Ключові формули

- Частка тіньової економіки = $\frac{\text{ВВП тіньовий}}{\text{ВВП офіційний}} \times 100\%$
- Індекс регуляторного навантаження = $\frac{\text{Витрати на відповідність}}{\text{Виручка}} \times 100\%$

Тема 2.1 — Практичне заняття та СРС

Практичне заняття (2 год.)

Задача 1. Аналіз позиції України у міжнародних рейтингах інституційного середовища (WJP, CPI, Business Ready): побудова динамічного профілю за 2022–2024 рр., виявлення тенденцій.

Задача 2. Кореляційний аналіз: залежність між рівнем тіньової економіки та індексом верховенства права для обраної вибірки країн (за даними відкритих джерел).

Задача 3. Розробка пропозицій щодо інституційних реформ для зниження рівня неформальної економіки в Україні.
Обґрунтування пріоритетів.

Самостійна робота (6 год.)

- Опрацювання звіту WJP Rule of Law Index 2024 — розділ по Україні та регіону ЦСЄ
- Виконання розрахункового завдання: аналіз динаміки показників інституційного середовища України за 2022–2024 рр.
- Підготовка таблиці «Міжнародні індекси якості інститутів: методологія та застосування»
- Опрацювання: Подмазко О. М. «Макроекономічна результативність процесу зменшення тіньового сектора економіки України». Інвестиції: практика та досвід. — 2023. — № 12. — С. 95–100.

Очікуваний результат: студент вміє розраховувати та інтерпретувати показники якості інституційного середовища, аналізувати їх вплив на масштаби неформальної економіки.

Тема 2.2 — Лекційний матеріал

Корупція та неформальні практики

Лекція 7 (2 год.): Корупція як чинник неформальної економіки: поняття, форми (хабарництво, зловживання службовим становищем, протекціонізм, захоплення держави). Теоретичний зв'язок між корупцією та тінізацією: суперечливі гіпотези («мастило» чи «пісок» для економіки?). Емпіричні свідчення для перехідних економік і України.

Антикорупційні механізми: антикорупційне законодавство (Закон України «Про запобігання корупції»), інституційна архітектура (НАБУ, САП, НАЗК, АРМА). Цифрові антикорупційні інструменти: ProZorro, Декларант, реєстр корупціонерів.

Цифрові антикорупційні інструменти

Роль цифрових платформ у протидії корупції та тіньовим практикам. Система публічних закупівель ProZorro: принципи прозорості, відкриті дані, моніторинг. Електронне декларування майна публічних осіб. Відкриті реєстри (ЄДР, реєстр нерухомості) та їх роль у легалізації економічних відносин.

- Прозорість публічних фінансів як інструмент детінізації
- Цифровізація державних послуг (Дія) та скорочення неформальних взаємодій
- Міжнародне співробітництво у боротьбі з корупцією та відмиванням грошей

Тема 2.2 — Практичне заняття та СРС

Практичне заняття (2 год.)

Задача 1. Аналіз даних ProZorro: огляд публічних закупівель обраного замовника, виявлення потенційних ризиків корупції за ключовими індикаторами (частка одного постачальника, конкурентність тендерів).

Задача 2. Кейс: аналіз конкретних схем корупції та тінізації (на матеріалах відкритих розслідувань НАБУ/НАЗК). Визначення механізму та оцінка збитків.

Задача 3. Порівняльний аналіз: ефективність антикорупційних реформ в Україні та обраній країні ЄС — висновки та рекомендації.

Самостійна робота (6 год.)

- Опрацювання Закону України «Про запобігання корупції» від 14.10.2014 № 1700-VII (zakon.rada.gov.ua)
- Підготовка аналітичної записки: «Ефективність антикорупційних інституцій України: НАБУ, САП, НАЗК — результати та виклики» (2 сторінки)
- Аналіз звіту Transparency International «Corruption Perceptions Index 2024» щодо позиції України
- Опрацювання: Перерва П., Романчик Т., Ткачов М., Гришко Н. «Двоїстий характер впливу тіньової економіки на рівень економічної безпеки». — 2022.

Очікуваний результат: студент вміє аналізувати корупційні ризики за відкритими даними, застосовувати цифрові антикорупційні інструменти та оцінювати ефективність антикорупційних реформ.

Тема 2.3 — Лекційний матеріал

Податкова система та неформальна економіка

Лекція 8 (2 год.): Вплив податкового навантаження на схильність до тінізації: теорія опортуністичної поведінки, ухилення від сплати податків (tax evasion) та уникнення оподаткування (tax avoidance). Вплив ставок ПДВ, ПДФО, ЄСВ та податку на прибуток на рівень тіньової економіки. Роль складності податкового законодавства та частоти змін.

Якість податкового адміністрування: цифровізація податкових послуг (кабінет платника ДПС), система електронних чеків та РРО, моніторинг ризиків ухилення, автоматичний обмін фінансовою інформацією (CRS/FATCA). Спрощена система оподаткування (ФОП) — баланс між підтримкою та запобіганням зловживанням.

Ключові формули та показники

- **Податкове навантаження** = $\text{Сума сплачених податків} / \text{ВВП} \times 100\%$
- **Коефіцієнт ухилення** = $(\text{Потенційні} - \text{Фактичні надходження}) / \text{Потенційні надходження} \times 100\%$
- **Тягар відповідності** = Витрати часу на сплату податків (год./рік)

Аналіз податкових розривів (tax gap): різниця між теоретично можливими та фактичними податковими надходженнями. Методологія оцінки податкового розриву ДПС України.

- Державне регулювання цін на підакцизні товари та схеми ухилення
- Трансфертне ціноутворення як інструмент мінімізації оподаткування
- Міжнародні ініціативи BEPS та їх імплементація в Україні

Тема 2.3 — Практичне заняття та СРС

Практичне заняття (2 год.)

Задача 1. Розрахунок ефективної ставки оподаткування для різних категорій платників (ФОП I–IV групи, юридична особа на загальній системі): порівняльний аналіз стимулів до тінізації.

Задача 2. Оцінка податкового розриву ПДВ за умовними даними: розрахунок теоретично можливих надходжень та виявлення чинників розриву.

Задача 3. Кейс: аналіз схеми ухилення від сплати ПДВ (фіктивний податковий кредит) — механізм, виявлення ознак ризику, оцінка збитків.

Самостійна робота (6 год.)

- Опрацювання матеріалів Державної податкової служби України (tax.gov.ua) щодо системи моніторингу податкових ризиків
- Підготовка аналітичної записки: «Вплив спрощеної системи оподаткування (ФОП) на рівень тіньової економіки в Україні»
- Аналіз динаміки податкового навантаження в Україні за даними ДПС та Мінфіну (2022–2024 рр.)
- Розв'язання задач на розрахунок податкового навантаження та коефіцієнта ухилення (4 задачі)

Очікуваний результат: студент вміє розраховувати показники податкового навантаження, оцінювати податковий розрив, аналізувати схеми ухилення від оподаткування та пропонувати заходи їх нейтралізації.

Тема 2.4 — Лекційний матеріал

Неформальна економіка в умовах кризи та воєнного стану

Лекція 9 (2 год.): Особливості функціонування неформальної економіки в умовах економічних потрясінь. Вплив воєнного стану на масштаби та структуру тіньового сектору в Україні: дані за 2022–2024 рр. Адаптаційні стратегії підприємств: перехід до неформальних практик як відповідь на нестабільність, розрив ланцюгів постачання та зниження платоспроможного попиту.

Неформальна економіка та відновлення: ризики постійної тінізації після кризи; міжнародний досвід детінізації у постконфліктних економіках; роль міжнародних організацій (МВФ, Світовий банк) у підтримці реформ. Програма відновлення України (Ukraine Recovery Plan) та заходи детінізації.

Динаміка тіньової економіки в Україні

За розрахунками Міністерства економіки України та незалежних досліджень:

- **2021 р.:** рівень тіньової економіки — близько 28–30% ВВП (довоєнний рівень)
- **2022 р.:** зростання до ~31–32% ВВП в умовах повномасштабного вторгнення
- **2023 р.:** поступове зниження до ~25–26% ВВП; адаптація суб'єктів
- **Галузевий розріз:** будівництво, торгівля, агросектор — найвищі показники

Роль неформальних мереж (взаємодопомоги, волонтерства, бартерного обміну) у підтримці соціально-економічної стійкості в умовах кризи.

Тема 2.4 — Практичне заняття та СРС

Практичне заняття (2 год.)

Задача 1. Розрахунок та аналіз динаміки рівня тіньової економіки України за методикою Мінекономіки за 2022–2024 рр. Побудова діаграми, виявлення трендів та чинників змін.

Задача 2. Кейс: аналіз адаптаційних стратегій підприємств в умовах воєнного стану (перехід до неформальних каналів, бартер, незадекларовані розрахунки) — оцінка ризиків.

Задача 3. Факторний аналіз зміни рівня тіньової економіки: вплив воєнного стану, регуляторних змін та зміни ділового клімату.

Самостійна робота (6 год.)

- Опрацювання: Оцінка рівня тіньової економіки України в умовах воєнного стану. Статистика України. — 2025. — № 2.
- Аналіз звіту Міністерства економіки «Тіньова економіка в Україні» (me.gov.ua) за 2023–2024 рр.
- Підготовка аналітичної записки: «Неформальна економіка України в умовах воєнного стану: виклики та стратегії детінізації»
- Розв'язання комплексного завдання з динамічного аналізу показників тіньового сектору

Очікуваний результат: студент вміє аналізувати динаміку неформальної економіки в кризових умовах, виявляти чинники змін та оцінювати адаптаційні стратегії суб'єктів господарювання.

Цифрова трансформація та неформальна економіка

Тема 3.1

Цифрова економіка та неформальні практики. Платформна зайнятість, гіг-економіка, криптовалюти та їх роль у трансформації неформального сектору.

Тема 3.2

Інформаційні системи та технології для моніторингу неформальної економіки. Великі дані (Big Data), машинне навчання та аналітичні платформи у виявленні тіньових практик.

Тема 3.3

Цифровізація державних послуг як інструмент детінізації. Е-урядування, системи електронної звітності, цифрова ідентифікація та їх вплив на скорочення неформального сектору.

Тема 3.4

Міжнародний досвід детінізації та цифрові практики. Кращі практики країн ЄС та ОЕСР щодо використання цифрових інструментів у боротьбі з тіньовою економікою.

Тема 3.1 — Лекційний матеріал

Цифрова економіка та неформальні практики

Лекція 10–11 (4 год.): Цифрова трансформація та її вплив на неформальну економіку. **Платформна зайнятість (гіг-економіка):** Uber, Bolt, Glovo, Airbnb, Upwork — правовий статус, оподаткування, соціальний захист виконавців. Проблема класифікації: найманий працівник чи самозайнятий? Масштаби гіг-зайнятості в Україні та ЄС.

Криптоактиви та неформальні розрахунки: Bitcoin та інші криптовалюти як інструменти анонімних транзакцій; регулювання крипторинку в Україні (Закон «Про віртуальні активи»); FATF-рекомендації щодо криптоактивів. Dark web та нелегальні онлайн-ринки: масштаби та методи боротьби.

Нові форми неформальної зайнятості

- Фрилансери та самозайняті IT-фахівці: правовий та податковий статус в Україні
- Аутсорсинг та аутстафінг: ризики псевдосамозайнятості
- Стрімінг, блогерство, інфлюенс-маркетинг: нерегульований дохід
- «Чорні» ринки у сфері цифрових послуг: піратство, фейкові відгуки, продаж акаунтів
- Платформна зайнятість і соціальний захист: виклики для систем соціального страхування

Тема 3.1 — Практичне заняття та СРС

Практичне заняття (2 год.)

Завдання 1. SWOT-аналіз цифрової платформної зайнятості в Україні: виявлення переваг для розвитку зайнятості та ризиків нових форм неформалізації. Формулювання стратегічних рекомендацій.

Завдання 2. Оцінка оподаткування фрилансерів в Україні: розрахунок ефективного податкового навантаження для ФОП різних груп, порівняння з найманими працівниками.

Завдання 3. Кейс: аналіз реального прикладу незадекларованих доходів у цифровій сфері (блогерство, продаж цифрових товарів). Оцінка ризиків та легалізаційних шляхів.

Самостійна робота (6 год.)

- Опрацювання Закону України «Про віртуальні активи» від 17.02.2022 № 2074-IX (zakon.rada.gov.ua)
- Підготовка реферату: «Гіг-економіка та платформна зайнятість: виклики для регулювання неформальної зайнятості» (3–4 сторінки)
- Аналіз звіту ОЕСР «Taxing Virtual Currencies» (2022) — розділ про регулювання криптоактивів
- Пошук даних щодо обсягів платформної зайнятості в Україні (НБУ, Держстат, дані платформ)

Очікуваний результат: студент вміє проводити SWOT-аналіз нових форм цифрової зайнятості, оцінювати їх ризики з точки зору неформалізації та пропонувати заходи регулювання.

Тема 3.2 — Лекційний матеріал

Інформаційні системи та технології для моніторингу неформальної економіки

Лекція 12 (2 год.): Роль Big Data та аналітичних технологій у виявленні тіньових практик. Джерела даних для моніторингу: транзакційні дані банків та платіжних систем, дані реєстраційних систем (ЄДР, реєстр нерухомості, реєстр транспортних засобів), дані контролюючих органів (ДПС, митниця). Технології виявлення аномалій: машинне навчання (класифікатори), мережевий аналіз (виявлення схем ухилення), NLP-аналіз документів.

Автоматизований моніторинг ризиків ДПС України: система AIS «Податковий блок», система моніторингу ПДВ, автоматичне блокування ризикових накладних. Відкриті дані та їх використання для незалежного моніторингу.

Ключові ІТ-інструменти аналізу

- Аналіз мережевих зв'язків (graph analytics) для виявлення схем фіктивних підприємств
- Статистичні моделі виявлення аномалій у платіжних потоках
- Геоінформаційні системи (GIS) для просторового аналізу неформальної активності
- Бенфорд-аналіз для виявлення маніпуляцій у фінансовій звітності
- Sentiment analysis відкритих даних для оцінки ділового клімату
- API відкритих реєстрів: автоматизований збір та аналіз даних

Тема 3.2 — Практичне заняття та СРС

Практичне заняття (2 год.)

Задача 1. Робота з відкритими даними: завантаження та аналіз даних реєстру юридичних осіб (ЄДР) через API — виявлення «сплячих» підприємств та ознак фіктивності.

Задача 2. Застосування Бенфорд-аналізу до умовних фінансових даних підприємства: побудова розподілу першої цифри, порівняння з теоретичним законом, висновки щодо вірогідності даних.

Задача 3. Кейс: оцінка ефективності системи автоматичного блокування ПДВ-накладних ДПС України — переваги та наслідки для бізнесу.

Самостійна робота (6 год.)

- Опрацювання документації відкритих реєстрів України: ЄДР, ProZorro (data.gov.ua) — API та можливості аналізу
- Підготовка реферату: «Використання технологій Big Data для виявлення тіньових схем у фінансовому секторі» (3–4 сторінки)
- Аналіз звіту ДПС про ефективність автоматизованого моніторингу ПДВ (tax.gov.ua)
- Розв'язання задач із застосування статистичного аналізу для виявлення аномалій у фінансових потоках (4 задачі)

Очікуваний результат: студент вміє застосовувати аналітичні методи (Бенфорд-аналіз, мережевий аналіз) для виявлення тіньових практик, працювати з відкритими реєстрами через API.

Тема 3.3 — Лекційний матеріал

Цифровізація державних послуг як інструмент детінізації

Лекція 13 (2 год.): Е-урядування та його вплив на скорочення неформальних взаємодій між бізнесом і державою. Портал «Дія»: цифрові документи, онлайн-послуги, електронний бізнес. Єдиний реєстратор бізнесу: спрощення реєстрації, скорочення часу та витрат. Система «єдиного вікна» в митній сфері та її вплив на контрабанду.

Електронні розрахунки та фіскалізація: Закон про РРО та ПРРО (з 2022 р.) — обов'язок застосування реєстраторів, штрафні санкції. Програмні РРО (ПРРО) як низькокоштовна альтернатива: охоплення підприємств. Система e-Receipt (електронний чек): відстеження готівкового обігу та боротьба з нефіскальними продажами.

Цифрові ідентифікація та контроль

Цифрова ідентифікація фізичних та юридичних осіб як фундамент детінізації. BankID, ID-картки, система кваліфікованого електронного підпису (КЕП). Автоматичний обмін фінансовою інформацією (CRS): участь України, охоплення закордонних рахунків резидентів.

- Єдиний реєстр боржників: публічний тиск як інструмент стягнення боргів
- Цифровий аудит та дистанційні перевірки ДПС
- Відкриті дані фінансової звітності: аналіз через ЄДРПОУ та OpenDataBot

Тема 3.3 — Практичне заняття та СРС

Практичне заняття (2 год.)

Завдання 1. Ідентифікація та оцінка ефективності цифрових інструментів детінізації в Україні: складання карти інструментів (ДПС, Дія, ProZorro, e-Receipt, ПРРО) із зазначенням функцій та результатів.

Завдання 2. Розрахунок очікуваного зростання фіскальних надходжень від впровадження ПРРО для умовної галузі: оцінка поточного рівня готівкових продажів поза РРО та потенціалу легалізації.

Завдання 3. Кейс: розробка плану цифровізації для зниження рівня неформальної економіки в обраній галузі (будівництво, HoReCa, торгівля). Визначення KPI та очікуваних результатів.

Самостійна робота (6 год.)

- Опрацювання Закону України «Про застосування реєстраторів розрахункових операцій у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг» (zakon.rada.gov.ua)
- Підготовка аналітичної записки: «Цифровізація як інструмент детінізації економіки України: результати та перспективи» (2 сторінки)
- Ознайомлення з порталом «Дія Бізнес» (diia.gov.ua) та аналіз переліку доступних онлайн-послуг для підприємців
- Підготовка таблиці «Цифрові інструменти детінізації: переваги та обмеження»

Очікуваний результат: студент вміє ідентифікувати та оцінювати ефективність цифрових інструментів детінізації, розраховувати очікуваний фіскальний ефект від впровадження нових технологій контролю.

Тема 3.4 — Лекційний матеріал

Міжнародний досвід детінізації та цифрові практики

Лекція 14 (2 год.): Порівняльний аналіз рівня та динаміки тіньової економіки в країнах ЄС і ОЕСР: чинники відмінностей. Кращі практики детінізації: Естонія (е-резидентство, цифрове урядування), Данія (заохочення безготівкових розрахунків), Польща (пакет «Uszczelnienie systemu VAT» — закриття ПДВ-розриву). Роль міжнародних організацій у сприянні детінізації: МВФ, ОЕСР (BEPS-план), FATF, ООН (МОП).

Стратегії детінізації: стимулюючи (податкові пільги за легалізацію, спрощення реєстрації, амністия капіталів) та примусові (посилення контролю, санкції). Оптимальне поєднання методів. Стратегія детінізації економіки України (засади державної політики).

Успішні кейси детінізації

- **Естонія:** е-резидентство, 99% державних послуг онлайн, найнижча тіньова економіка серед пострадянських країн (15–18% ВВП)
- **Грузія:** радикальна дерегуляція 2004–2009 рр. — скорочення тіньового сектору з 65% до 35% ВВП
- **Польща:** Єдиний контрольний файл (JPK/SAF-T) + пакет «Польський лад» — зменшення ПДВ-розриву з 24% до 4%
- **Данія:** обмеження готівкових розрахунків, заохочення мобільних платежів (MobilePay)
- **Ізраїль:** обмеження готівкових платежів понад 6 000 шекелів

Тема 3.4 — Практичне заняття та СРС

Практичне заняття (2 год.)

Завдання 1. Порівняльний аналіз стратегій детінізації двох країн (за вибором студентів): виявлення ключових факторів успіху, застосовних для України. Формулювання рекомендацій.

Завдання 2. Розробка стратегічного плану детінізації для умовного регіону / галузі: визначення цілей, ключових заходів (стимулюючих та примусових), КРІ та очікуваних результатів.

Завдання 3. Підсумкова дискусія: «Які цифрові інструменти є найперспективнішими для детінізації економіки України в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення?»

Самостійна робота (6 год.)

- Опрацювання: звіт ОЕСР «Tax Administration 2023: Comparative Information on OECD and other Advanced and Emerging Economies» — кращі практики цифрового адміністрування
- Підготовка комплексного аналітичного завдання: порівняльний аналіз стратегій детінізації в Україні та двох країнах ЄС
- Підготовка презентації: «Цифровий план детінізації для обраної галузі/регіону України» (10–12 слайдів)
- Систематизація матеріалу всього курсу для підготовки до іспиту

Очікуваний результат: студент вміє аналізувати міжнародний досвід детінізації, розробляти стратегічні плани зі зниження рівня неформальної економіки та визначати КРІ для моніторингу їх виконання.

Детінізація та державна політика щодо неформальної економіки

Тема 4.1

Легалізація неформальної економіки: концепції, механізми та результати. Амністія капіталів, добровільне декларування активів, стимули для виходу з тіні.

Тема 4.2

Державна регуляторна політика та детінізація. Оцінка регуляторного впливу (ОРВ), дерегуляція, антикорупційна реформа та їх ефект на скорочення неформального сектору.

Тема 4.3

Фінансовий моніторинг та протидія відмиванню грошей. Система фінансового моніторингу України, FATF-стандарти, роль банків та небанківських фінустанов у виявленні підозрілих операцій.

Тема 4.4

Комплексна оцінка неформальної економіки та синтез курсу. Узагальнення підходів до аналізу, вимірювання та протидії неформальній економіці. Підготовка до іспиту.

Тема 4.1 — Лекційний матеріал

Легалізація неформальної економіки: концепції та механізми

Лекція 15–16 (4 год.): Легалізація як процес переведення неформальної діяльності у формальну площину. Теоретичні підходи до стимулювання легалізації: концепція «зменшення витрат на формалізацію» (де Сото), теорія раціонального вибору (аналіз «витрат-вигод» неформальності). Механізми легалізації: добровільне декларування активів (амністія капіталів) — досвід України (2021 р.) та інших країн.

Програми легалізації зайнятості: пільгові умови реєстрації, субсидії для роботодавців, що легалізують неформально зайнятих. Стимули для легалізації малого бізнесу: спрощена реєстрація, пільговий період оподаткування, доступ до кредитних ресурсів та держпідтримки.

Аналіз «витрати-вигоди» для агента неформальної економіки

При виборі між формальним і неформальним статусом раціональний агент порівнює:

- **Вигоди неформальності:** ухилення від податків, зниження адмін. витрат, гнучкість
- **Витрати неформальності:** ризик штрафів та санкцій, відсутність доступу до кредиту, судового захисту, держзакупівель
- **Вигоди формальності:** правовий захист, кредитні ресурси, публічні закупівлі, соціальний захист
- **Витрати формальності:** податки, ЄСВ, адміністративні витрати, регуляторне навантаження

Детінізація відбувається, коли держава збільшує вигоди формальності та/або підвищує витрати неформальності.

Тема 4.1 — Практичне заняття та СРС

Практичне заняття (2 год.)

Завдання 1. Аналіз «витрати-вигоди» неформальності: для умовного малого підприємства (торгівля) розрахувати та порівняти сукупні витрати та вигоди формального та неформального статусу. Висновки щодо порогу детінізації.

Завдання 2. Оцінка результатів добровільного декларування активів в Україні (2021–2022 рр.): аналіз задекларованих сум, галузевого та регіонального розподілу, фіскального ефекту.

Завдання 3. Кейс: розробка програми стимулів для виходу з тіні малих підприємств у сфері ІТ-аутсорсингу. Обґрунтування запропонованих заходів.

Самостійна робота (6 год.)

- Опрацювання: Закон України «Про одноразове (спеціальне) добровільне декларування» від 15.06.2021 № 1539-IX — механізм амністії капіталів в Україні
- Підготовка аналітичної записки: «Підсумки добровільного декларування активів в Україні: результати та уроки» (2 сторінки)
- Аналіз досвіду легалізації тіньового бізнесу в Казахстані та Польщі: порівняльний огляд
- Підготовка таблиці «Механізми легалізації неформальної економіки: переваги та ризики»

Очікуваний результат: студент вміє проводити аналіз «витрати-вигоди» неформальності, оцінювати ефективність програм легалізації та розробляти стимули для виходу суб'єктів із тіні.

Тема 4.2 — Лекційний матеріал

Державна регуляторна політика та детінізація

Лекція 17 (2 год.): Регуляторна реформа як інструмент детінізації. Оцінка регуляторного впливу (ОРВ): методологія, обов'язковість проведення в Україні (Закон «Про засади державної регуляторної політики»). Принцип «тест малого підприємця» (SME-test). Індикатори якості регуляторного середовища: кількість процедур, час та витрати на відкриття/закриття бізнесу, отримання дозволів.

Антикорупційна реформа та її зв'язок з детінізацією: реформа прокуратури, судова реформа, реформа митниці та ДПС. Моніторинг виконання антикорупційних зобов'язань у рамках євроінтеграції. Вплив євроінтеграції на формалізацію економіки (гармонізація регулювання з *acquis* ЄС).

Державна стратегія детінізації

Заходи державної політики щодо детінізації економіки України:

- Стратегія детінізації економіки (рішення РНБО України)
- Планові показники скорочення тіньового сектору (цільовий рівень — нижче 15% ВВП)
- Скорочення кількості перевірок бізнесу та перехід до ризик-орієнтованого нагляду
- Реформа митниці: сканери, цифрові митні декларації, система аналізу ризиків
- Реформа ДПС: повноцінна цифровізація, скорочення очних контактів
- Підвищення мінімальної заробітної плати як стимул до легальних трудових відносин

Тема 4.2 — Практичне заняття та СРС

Практичне заняття (2 год.)

Завдання 1. ОРВ у дії: проведення спрощеної оцінки регуляторного впливу умовного нормативного акту у сфері малого бізнесу — ідентифікація впливів, оцінка витрат для бізнесу, рекомендації.

Завдання 2. Оцінка ефективності реформи митниці в Україні: аналіз динаміки надходжень митних платежів та обсягів контрабанди за 2022–2024 рр. (за відкритими даними). Висновки.

Завдання 3. Підсумкова дискусія: «Які пріоритетні регуляторні реформи є найважливішими для детінізації економіки України на шляху до ЄС?»

Самостійна робота (6 год.)

- Опрацювання Закону України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» від 11.09.2003 № 1160-IV (zakon.rada.gov.ua)
- Підготовка аналітичної записки: «Регуляторна реформа та детінізація економіки: досвід України в контексті євроінтеграції» (2 сторінки)
- Ознайомлення з річним звітом Міністерства юстиції про стан реалізації державної регуляторної політики
- Підготовка порівняльної таблиці регуляторного навантаження в Україні та 3 країнах ЄС

Очікуваний результат: студент вміє проводити оцінку регуляторного впливу, аналізувати ефективність регуляторних реформ та розробляти пропозиції щодо детінізації через дерегуляцію.

Тема 4.3 — Лекційний матеріал

Фінансовий моніторинг та протидія відмиванню грошей

Лекція 18 (2 год.): Відмивання грошей (легалізація доходів злочинного походження): поняття, стадії (розміщення, маскування, інтеграція). Зв'язок із тіньовою та кримінальною економікою. Збиток від відмивання грошей для економіки та фінансової системи. Система фінансового моніторингу України: первинний фінансовий моніторинг (банки, нотаріуси, ріелтори, ювелірні магазини), державний фінансовий моніторинг (ДСФМУ). Критерії підозрілих фінансових операцій.

FATF-стандарти та Рекомендації: 40 Рекомендацій FATF, оцінки відповідності (MONEYVAL). Статус України у FATF-процесі. Міжнародне співробітництво у сфері ПВК/ФТ: Egmont Group, Базельський комітет, Вольфсберзькі принципи.

Схеми відмивання та методи виявлення

- **Структурування (смерфінг):** дроблення платежів нижче порогу ідентифікації
- **Торговельне відмивання (TBML):** маніпуляції з цінами в зовнішній торгівлі
- **Використання підставних компаній:** ланцюжки фіктивних юросіб у різних юрисдикціях
- **Нерухомість:** придбання нерухомості за готівку через посередників
- **Криптовалютне відмивання:** міксери, децентралізовані платформи

Методи виявлення: транзакційний моніторинг у реальному часі (AML-системи), КУС/КУВ-процедури, ризик-орієнтований підхід у фінансовому моніторингу.

Тема 4.3 — Практичне заняття та СРС

Практичне заняття (2 год.)

Завдання 1. Ідентифікація підозрілих транзакцій: аналіз умовного набору фінансових операцій — визначення ознак підозрілості за критеріями ДСФМУ, складання повідомлення про підозрілу операцію.

Завдання 2. Розрахунок показників ефективності AML-системи банку: відсоток виявлених підозрілих операцій, витрати на комплаєнс, ризик-профіль клієнтської бази.

Завдання 3. Кейс: аналіз реальної схеми відмивання доходів (за матеріалами НАБУ/ДБР) — встановлення стадій, використаних інструментів та механізму виявлення.

Самостійна робота (6 год.)

- Опрацювання Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом» від 06.12.2019 № 361-IX
- Підготовка аналітичної записки: «Система фінансового моніторингу України: стан, виклики та відповідність стандартам FATF» (2 сторінки)
- Ознайомлення зі звітом MONEYVAL щодо оцінки відповідності України стандартам FATF
- Підготовка таблиці «Основні схеми відмивання грошей та методи їх виявлення»

Очікуваний результат: студент вміє ідентифікувати ознаки підозрілих фінансових операцій, застосовувати критерії ДСФМУ, аналізувати схеми відмивання грошей та оцінювати ефективність AML-систем.

Тема 4.4 — Лекційний матеріал

Комплексна оцінка неформальної економіки та синтез курсу

Лекція 19–20 (4 год.): Системний погляд на неформальну економіку: взаємозв'язок структурних, інституційних, технологічних та поведінкових чинників. Методологічний синтез: порівняння підходів до аналізу та вимірювання. Ефективність інструментів детінізації: узагальнюючі висновки з аналізу емпіричних досліджень. Напрями подальших досліджень неформальної економіки в контексті цифрової трансформації та воєнного відновлення.

Неформальна економіка та сталий розвиток (ЦСР ООН): зв'язок неформального сектору із Цілями сталого розвитку — гідна праця (ЦСР 8), скорочення нерівності (ЦСР 10), міцні інституції (ЦСР 16). Імплементация ЦСР в Україні та завдання детінізації.

Система показників комплексного аналізу неформальної економіки

- Рівень тіньової економіки (% ВВП) — за методом Мінекономіки
- Частка неформально зайнятих (% від загальної зайнятості)
- Коефіцієнт ухилення від сплати ПДВ / ПДФО / ЄСВ
- Індекс якості інституційного середовища (WJP, CPI)
- Рівень готівкового обігу (% від ВВП)
- Ефективність виявлення підозрілих операцій (AML-статистика ДСФМУ)
- Динаміка обсягів незадекларованого експорту/імпорту (дзеркальна статистика)

Збалансована система показників (BSC) для оцінки ефективності державної політики детінізації.

Тема 4.4 — Практичне заняття та СРС

Практичне заняття (2 год.)

Завдання 1. Комплексний аналіз неформальної економіки обраної країни: розрахунок та інтерпретація системи показників (рівень тіньового сектору, інституційне середовище, частка неформальної зайнятості, ефективність AML). Підсумковий висновок.

Завдання 2. Розробка BSC (Balanced Scorecard) для оцінки ефективності державної програми детінізації: визначення перспектив (фінансова, регуляторна, соціальна, цифрова), KPI та цільових значень.

Завдання 3. Підсумкова дискусія та систематизація матеріалу курсу: ключові висновки, невирішені питання, перспективи дослідження.

Самостійна робота (6 год.)

- Опрацювання: Zolkover A. O., Kovalenko D. I. «The Influence of the Shadow Sector on the Investment Climate of Ukraine: Challenges and Prospects». Вісник АСПП. — 2024.
- Підготовка комплексного аналітичного завдання: комплексна оцінка неформальної економіки України за системою показників
- Підготовка презентації: «Стратегія детінізації для обраної галузі/регіону» (10–12 слайдів)
- Систематизація матеріалу всього курсу для підготовки до іспиту

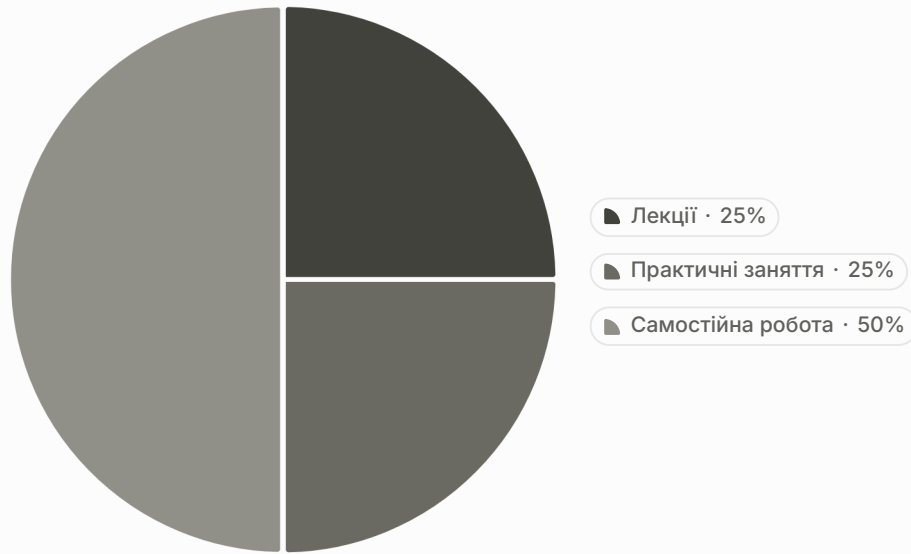
Очікуваний результат: студент вміє проводити комплексний аналіз неформальної економіки за системою показників, розробляти BSC для моніторингу державної політики детінізації та системно узагальнювати матеріал курсу.

Розподіл навчального часу – 120 годин

Модуль	Тема	Лекції (год.)	Практичні (год.)	СРС (год.)
Модуль 1	Тема 1.1 – Сутність та структура	4	2	6
	Тема 1.2 – Методологія вимірювання	2	2	6
	Тема 1.3 – Неформальна зайнятість	2	2	6
Модуль 2	Тема 2.1 – Інституційне середовище	4	2	6
	Тема 2.2 – Корупція та неформальні практики	2	2	6
	Тема 2.3 – Податкова система	2	2	6
	Тема 2.4 – Неформальна економіка в умовах кризи	2	2	6
Модуль 3	Тема 3.1 – Цифрова економіка	4	2	6
	Тема 3.2 – ІТ-інструменти моніторингу	2	2	6
	Тема 3.3 – Цифровізація держпослуг	2	2	6
	Тема 3.4 – Міжнародний досвід детінізації	2	2	6
Модуль 4	Тема 4.1 – Легалізація неформальної економіки	4	2	6
	Тема 4.2 – Регуляторна політика	2	2	6
	Тема 4.3 – Фінансовий моніторинг	2	2	6
	Тема 4.4 – Комплексний аналіз та синтез	4	2	6
Разом		30	30	60

 Загальний обсяг: **120 годин = 4 кредити ЄКТС**. Розподіл є орієнтовним і може коригуватися відповідно до специфіки навчального процесу.

Структура навчального часу

Коментар до розподілу

Загальний обсяг — **120 годин (4 кредити ЄКТС)** — розподілено між трьома формами роботи для забезпечення балансу між теорією, практикою та самостійним дослідженням.

Лекції — 30 год. (25%)

Системне подання ключового теоретичного матеріалу з неформальної економіки з використанням статистичних даних, схем і реальних кейсів.

Практичні — 30 год. (25%)

Відпрацювання аналітичних навичок, розв'язання розрахункових задач, аналіз кейсів, робота з відкритими даними та цифровими інструментами.

Самостійна робота — 60 год. (50%)

Поглиблене вивчення, підготовка завдань, робота з джерелами, дослідження неформальних практик у цифровому середовищі. Самостійна робота становить **50% обсягу дисципліни**.

Самостійна робота студентів — Детальний опис

Опрацювання літератури

Поглиблене вивчення теоретичного матеріалу за підручниками та науковими статтями з неформальної та тіньової економіки, звітами МОП, ОЕСР, Мінекономіки України, нормативно-правовими актами (Закони про ПВК/ФТ, РРО, добровільне декларування). Студент конспектує ключові положення та порівнює підходи різних авторів.

Індивідуальні завдання

Виконання розрахункових завдань (рівень тіньової економіки, податковий розрив, витрати-вигоди формалізації); аналітичних завдань (порівняльний аналіз методів, оцінка інституційного середовища); творчих завдань — есе, аналітичні записки, міні-дослідження з актуальних питань неформальної економіки в цифрову добу.

Робота з інформаційними ресурсами

Опрацювання офіційних сайтів: Мінекономіки (me.gov.ua), Держстату (ukrstat.gov.ua), ДПС (tax.gov.ua), ДСФМУ (fiu.gov.ua), ProZorro (prozorro.gov.ua), Порталу відкритих даних (data.gov.ua), Верховної Ради (zakon.rada.gov.ua). Аналіз статистичних звітів та баз відкритих даних.

Підготовка до занять та іспиту

Підготовка до практичних занять (опрацювання умов задач, повторення теорії, робота з відкритими реєстрами); підготовка до тестувань; підготовка до контрольних робіт за кожним модулем; систематизація знань для підсумкового іспиту.

Форми контролю знань

1

Поточний контроль

Завдання: розрахункові та аналітичні вправи за темами змістовного модуля. Оцінюються регулярність виконання завдань, якість відповідей і рівень засвоєння матеріалу. Поточний контроль формує накопичувальну оцінку протягом семестру. Проводиться після кожної теми у формі тестування (10–15 питань) або усного опитування / виконання практичного завдання.

2

Проміжний контроль

Самостійна робота — комплексне ситуаційне завдання або аналітична записка, які охоплюють теми змістовних модулів (теоретичні питання, розрахункові задачі, аналіз показників неформальної економіки). Оцінюються повнота відповіді, правильність розрахунків та обґрунтованість висновків. Проводиться після завершення кожного змістовного модуля.

3

Підсумковий контроль — Іспит

Іспит відповідно до навчального плану. Форма проведення — письмовий іспит (теоретичні питання + розрахункові задачі + аналітичне завдання). Підсумкова оцінка враховує результати поточного, проміжного та підсумкового контролю відповідно до встановленої шкали: **100-бальна система** з переведенням у національну шкалу та ЄКТС (A, B, C, D, E, FX, F).

Методи викладання

Викладання дисципліни «Неформальна економіка» поєднує класичні академічні та інтерактивні методи, що забезпечує формування не лише міцної теоретичної бази, а й практичних навичок аналізу неформального сектору із застосуванням сучасних інформаційних систем і технологій.

Лекції

Системне подання теоретичного матеріалу з використанням статистичних даних, наочних схем і реальних кейсів неформальних практик; студенти ведуть конспекти та задають уточнювальні запитання.

Кейс-стаді

Аналіз реальних ситуацій тіньових практик та схем відмивання грошей (матеріали НАБУ, ДПС, ДСФМУ); студенти виявляють проблему, пропонують рішення та обґрунтовують висновки.

Практичні задачі

Розрахункові вправи за темами (вимірювання рівня тіньової економіки, оцінка податкового розриву, аналіз фінансових операцій); відпрацювання алгоритмів розв'язання.

Дискусії

Обговорення актуальних проблем неформальної економіки в Україні (тінізація в умовах воєнного стану, цифрові ринки, платформна зайнятість); розвиток критичного мислення та аргументації.

Робота з відкритими даними

Практичне використання відкритих реєстрів (ЄДР, ProZorro, data.gov.ua), API ДПС та Мінекономіки; формування навичок самостійного збору та аналізу даних для оцінки неформального сектору.

Самостійне дослідження

Підготовка аналітичних записок, рефератів і презентацій за обраною темою; розвиток навичок самостійного пошуку, критичного оцінювання та систематизації інформації з неформальної економіки.

Рекомендована література та ресурси

Підручники, посібники та наукові статті (2022–2025 pp.)

1

Суворова С., Кульганік О.
Тіньова економіка в Україні: стан та шляхи подолання. Цифрова економіка та економічна безпека. — 2023. — № 8(08). — С. 168–172. DOI: 10.32782/dees.8-28

2

Мінненко С.
Тіньова економіка в агропромисловому секторі України: виклики та напрями подолання. Наукові записки (КНЕУ). — 2024. — 34(1). — С. 81–91. DOI: 10.33111/vz_kneu.34.24.01.08.054.060

3

Подмазко О. М.
Макроекономічна результативність процесу зменшення тіньового сектора економіки України. Інвестиції: практика та досвід. — 2023. — № 12. — С. 95–100.

4

Перерва П., Романчик Т., Ткачов М., Гришко Н.
Двоїстий характер впливу тіньової економіки на рівень економічної безпеки. — 2022. (Цифрова економіка та економічна безпека)

5

Zolkover A. O., Kovalenko D. I.
The Influence of the Shadow Sector on the Investment Climate of Ukraine: Challenges and Prospects. Bulletin of the Academy of Labour, Social Relations and Tourism. — 2024.

6

ILO (Міжнародна організація праці)
Women and Men in the Informal Economy: A Statistical Picture. — Geneva: ILO, 2023. — 4th edition. URL: ilo.org

7

OECD
Tax Administration 2023: Comparative Information on OECD and other Advanced and Emerging Economies. — Paris: OECD Publishing, 2023. URL: oecd.org

8

OECD
Taxing Virtual Currencies: An Overview of Tax Treatments and Emerging Tax Policy Issues. — Paris: OECD Publishing, 2022. URL: oecd.org/tax

9

Міністерство економіки України
Тіньова економіка в Україні: щорічні звіти за методологією Міністерства економіки (2022–2024 pp.). — URL: me.gov.ua

10

Remeikienė R., Gasparėnienė L.
The Shadow Economy and Its Dangerousness. IMCSM23 Conference Proceedings. — Bor, Serbia, 2023. — P. 518–526.

11

Статистика України (журнал)
Оцінка рівня тіньової економіки України в умовах воєнного стану та визначення ключових факторів впливу. Статистика України. — 2025. — № 2. URL: su-journal.com.ua

12

Атаманюк Р. Ф., Атаманюк Е. А.
Соціальна економіка : навч. посіб. — Львів : Новий Світ-2000, 2023. — 203 с. ISBN: 978-966-418-206-2.

Нормативно-правова база

- **Закон «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів» № 361-IX**
zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20
- **Закон «Про запобігання корупції» № 1700-VII**
zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18
- **Закон «Про одноразове добровільне декларування» № 1539-IX**
zakon.rada.gov.ua/laws/show/1539-20
- **Закон «Про віртуальні активи» № 2074-IX**
zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20

Офіційні ресурси та аналітичні платформи

Міністерство економіки України me.gov.ua	Державна служба статистики ukrstat.gov.ua
Державна податкова служба tax.gov.ua	ДСФМУ (фінансовий моніторинг) fiu.gov.ua
ProZorro (відкриті закупівлі) prozorro.gov.ua	Портал відкритих даних України data.gov.ua
Журнал «Цифрова економіка та економічна безпека» dees.in.ua	